

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Justyny Jarskiej nt. „Komunikacja nauczyciela i ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nauczaniu języka angielskiego w klasach I-III szkoły podstawowej”, napisanej pod kierunkiem dr hab. Eugenii Rostańskiej, prof. AWSB

Nauczanie języków obcych nowożytnych w szkole podstawowej, w tym – języka angielskiego na I etapie kształcenia wynika z konieczności realizacji rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej dotyczącego podstawy programowej. Stanowi bardzo interesujący temat i wyznacza ważką problematykę badawczą w obszarze pracy w tym zakresie z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Tego zadania podjęła się mgr Justyna Jarska przygotowując rozprawę doktorską nt. „Komunikacja nauczyciela i ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nauczaniu języka angielskiego w klasach I-III szkoły podstawowej”. Rozprawa liczy 310 stron i zawiera: wprowadzenie, sześć rozdziałów głównych, zakończenie, bibliografię, wykazy tabel i rysunków, aneks, streszczenie w języku polskim i angielskim. Praca ma charakter interdyscyplinarny. Pani mgr Justyna Jarska osadza tematykę oraz problematykę rozprawy doktorskiej w pedagogice, glottodydaktyce, psycholingwistyce.

We wprowadzeniu (s. 5-11) Doktorantka przedstawia swoje główne zainteresowania badawcze nawiązując już w pierwszym akapicie do istoty dialogu procesie edukacji (s. 5), konieczności wsłuchiwania się w słowa ucznia, ze szczególnym uwzględnieniem ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, wymagającego indywidualnego podejścia pedagogicznego. Mgr Justyna Jarska świetnie wyczuwa wszystkie zarówno pozytywne, jak i negatywne strony edukacji inkluzyjnej w szkole masowej, gdzie dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi realizują indywidualne programy edukacyjne i terapeutyczne. Jej zaangażowanie w opracowanie problemu pracy w kontekście potrzeby realizacji celów i zadań wynikających z dokumentów programowych oraz działań osadzonych w tym zakresie na skutecznej komunikacji z dziećmi – uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi widać od wprowadzenia po ostatnie strony rozprawy doktorskiej. Autorka zwraca uwagę na konieczność podążania nauczyciela języka angielskiego za uczniem, który ma trudności z wypowiedzeniem tego, co ważne; ucznia, który oczekuje wsparcia w związku z

przynależnością do jednej z trzech grup ze względu na specyficzne potrzeby edukacyjne, a które to omawia za M. Tuchowską (s. 7-8). Słusznie powołuje się na obowiązujące w tym zakresie akty prawne oraz własne doświadczenia z pełnienia roli matki, a jednocześnie nauczyciela języka angielskiego w pracy w placówce szkolnej, jak i w zakresie nauczania domowego z własnym dzieckiem. Widać jej znajomość tematu oraz determinację w odnośnie poszukiwania efektywnych sposobów pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, uczącymi się języka angielskiego na I etapie kształcenia. Już we wprowadzeniu, dość wnikliwie omawia istotę komunikacji w klasie szkolnej, w tym w zakresie nadawania i odbioru informacji w kontekście nauczania języka obcego nowożytnego – angielskiego. Bardzo szczegółowo wyjaśnia cele badań własnych oraz sposoby gromadzenia i specyficznego, można powiedzieć – nowatorskiego sposobu analizowania rozmów między nauczycielem a uczniem w czasie lekcji języka angielskiego. Uzasadnia, na czym polega wartość podjętych badań, wyjaśniając, że podjęta analiza rozmów bazuje na opisie kategorii tworzących specyfikację rozmowy, a które to zostały przedstawione w obszarach: kontekstu komunikacyjnego, kategorii lingwistycznej, społecznej sprawności językowej, kategorii paralingwistycznej, przekazu komunikacyjnego oraz doświadczenia interakcji w rozmowie.

Rozdział pierwszy pt. „Funkcjonowanie ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach I-III w szkole podstawowej” (s. 12-44) obejmuje cztery podrozdziały poprzedzone trochę zbyt długim wstępem (23 strony), nieproporcjonalnie rozbudowanym względem czterech pozostałych, liczących łącznie ok. 20 stron. Jest też nieproporcjonalnie rozbudowany w porównaniu z wstępami do następnych rozdziałów głównych. Oczywiście ta część wstępna jest bardzo wartościowa, ważna z punktu widzenia osadzenia problematyki rozprawy doktorskiej w edukacji wczesnoszkolnej, jednak sugerowałabym nadanie jej jakiegoś tytułu. Uwagę tę odnoszę także do następnych rozdziałów głównych rozprawy, gdzie taka część wstępna konsekwentnie, choć nie w tak obszernie, została wprowadzona.

Kolejne cztery podrozdziały w rozdziale pierwszym („Uczeń klas 1-3 w spektrum zaburzeń autystycznych w szkole podstawowej”; „Uczeń z mutyzmem wybiórczym w klasach 1-3 w szkole podstawowej”; „Uczeń z afazją w klasach 1-3 w szkole podstawowej”; „Uczeń z dysleksją w klasach 1-3 w szkole podstawowej”) noszą zasadne tytuły, kompatybilne z problematyką badawczą, w tym z grupami dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi reprezentowanymi w dalszych rozdziałach pracy przez uczniów, z którymi przeprowadzono różnego rodzaju rozmowy w zakresie nauczania języka angielskiego.

W każdym z podrozdziałów, w perspektywie pracy z uczniem z daną specyficzną potrzebą edukacyjną, bardzo dobrze omówiono ich specyfikę zachowania i uczenia się oraz nakreślono

możliwości pracy nauczyciela z takimi dziećmi, nauczyciela wiodącego i wspierającego, stosujących metody właściwe dla danej kategorii potrzeb, w tym w zakresie nauczania języka obcego – angielskiego, wszystko w kontekście prawidłowo dobranej literatury przedmiotu.

W rozdziale drugim pt. „Nauczanie języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej” (s. 45-68) poruszono zróżnicowane aspekty nauczania języka angielskiego w klasach początkowych w kontekście treści, celów i zadań wynikających z podstawy programowej, metodyki nauczania języka angielskiego oraz kompetencji, funkcji i cech nauczyciela języka obcego. Kwestie te zostały omówione w ośmiu podrozdziałach (Cele nauczania języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej”; „Treści nauczania języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej”; „Procedury osiągnięcia celów programowych w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej”; „Techniki nauczania języka angielskiego w zakresie: słownictwa, wymowy, gramatyki, mówienia i pisania, czytania i słuchania w klasach 1-3 szkoły podstawowej”; „Założenia programowe nauczania języka angielskiego” w klasach 1-3 szkoły podstawowej”; „Standardy osiągnięć ucznia w klasach 1-3 szkoły podstawowej”; „Sposoby weryfikowania osiągnięć ucznia w klasach 1-3 szkoły podstawowej”; „Nauczyciel języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej”) poprzedzonych wprowadzeniem. Rozdział ten jest bardzo interesujący i wartościowy. Widać wysoki zakres wiedzy Doktorantki w obszarze metodyki nauczania języka angielskiego na I etapie kształcenia. **Zabrakło w nim jednak odniesień do specyfiki kształcenia zintegrowanego – formy kształcenia na etapie edukacji wczesnoszkolnej spajającej treści, cele i zadania z różnych rodzajów edukacji, np. integralnej realizacji programu języka angielskiego z edukacją polonistyczną, matematyczną, przyrodniczą, plastyczną, muzyczną itd. poprzez na przykład stosowanie tych samych metod, środków i form organizacyjnych. Jakkolwiek język angielski najczęściej jest realizowany w klasach 1-3 odrębnie, w ramach jednostek lekcyjnych, ważne byłoby zwrócić uwagę na wagę integralnego opracowywania treści, realizowania celów i zadań edukacyjnych w ramach kompleksowej tematyki zajęć, z korzyścią dla pojedynczych uczniów i dla całej klasy.**

Rozdział trzeci pt. „Komunikacja nauczyciela i ucznia w nauczaniu języka angielskiego” (s. 69-88) rozpoczyna ponownie wprowadzenie, w którym Doktorantka wyjaśnia pojęcie komunikacji, odnosi się do literatury przedmiotu z tego zakresu oraz z psycholingwistyki, cytując m. in. Teksty H. Rettera, E. Rostańskiej, I. Kurcz. Wskazuje na cechy oraz elementy właściwej komunikacji w klasie, w kontekście kształtowania u uczniów kompetencji komunikacyjnej. W kolejnych trzech podrozdziałach Doktorantka rozwija te wątki. W podrozdziale pt. „Komunikacja ucznia w klasach 1-3 szkoły podstawowej w ujęciu

psycholingwistycznym” w syntetyczny, a zarazem jasny sposób przedstawia rozwój badań nad językiem dziecka. Dużą wagę przykładają do badań B. Bokus w zakresie użycia języka w interakcjach. W podrozdziale pt. „Komunikacja nauczyciel-uczeń w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej” nakreśla w interesujący sposób modele interakcji, aktów komunikacyjnych oraz, w tym kontekście, wskazuje układ glottodydaktyczny jako ten, w którym odbywa się komunikacja między nauczycielem i uczniem na lekcji języka obcego. Zwraca uwagę na potrzebę kształcenia umiejętności odczytywania intencji rozmówcy w akcie komunikacyjnym, w perspektywie pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W tym podrozdziale Doktorantka popisała się wysokim poziomem wiedzy z zakresu pedagogiki, glottodydaktyki, psycholingwistyki, umiejętnie opisując charakter komunikacji w zakresie procesu nauczania języka angielskiego opartego na autentycznym ukierunkowaniu nauczyciela na ucznia, co, jak słusznie zauważa za H. Komorowską, jest możliwe m. in. poprzez zachęcenie go do wyrażania swoich opinii, zadawania pytań, nawiązywania kontaktów, zapewnienie mu większej ilości czasu na wypowiedź. Omawia optymalne formy organizacji pracy w takim procesie. Słusznie też zwraca uwagę na ważną rolę nauczyciela, który powinien wypracować własne metody poprawy błędów u ucznia, by nie zakłócać jego płynnej komunikacji. Doktorantka stopniowo przechodzi do specyfiki nauczania języka angielskiego uczniów w klasach początkowych. W podrozdziale pt. „Komunikacja pomiędzy nauczycielem a uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej” nawiązuje do tematyki powołując się na teksty I. Kurcz, M. Smoczyńskiej i A. M. Smith. Słusznie zauważa, że w przypadku nauczania języka angielskiego uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, nauczyciel powinien bardzo dobrze ich poznać. Powinien podejmować obserwację, przygotować odpowiednie strategie, które ułatwią proces akwizycji języka. Doktorantka syntetycznie charakteryzuje funkcjonowanie uczniów z dysleksją, ze spektrum autyzmu, z mutyzmem wybiórczym, z afazją w kontekście problemów utrudniających komunikację: „trudności w pisaniu i czytaniu, w zapamiętywaniu i używaniu nowego słownictwa, powolność w uczeniu się rymów, piosenek i wierszy, niezrozumienie poleceń prostych i sekwencji poleceń, nieumiejętność literowania, sylabizowania, problemy z rozumieniem tekstu czytanego i wypowiedzi ustnej, problemy ze rozumieniem tekstu słyszanego, trudności w organizacji wypowiedzi ustnej i pisemnej, nieprawidłowa wymowa, nierozróżnianie fonemów, mylenie morfemów, gubienie wątku, omijanie linijek tekstu, problemy z logiczną sekwencją zdarzeń w wypowiedzi, bierne przyswajanie języka, nadwrażliwość sensoryczna, problemy z myśleniem abstrakcyjnym, wolne tempo pracy, „odpadanie” od zadania, rozpraszanie się, szybkie

nudzenie się zadaniem, nieodpowiednie zachowanie, problemy z pamięcią krótkotrwałą, organizacją pracy, chaotyczność w działaniu, problemy emocjonalne” (s. 84).

Można zauważyć, że mgr Justyna Jarska świetnie orientuje się w metodyce pracy z zakresu nauczania języka angielskiego, co z pewnością wynika z jej dwudziestoletniego doświadczenia w pracy w charakterze nauczyciela języka angielskiego oraz osobistych doświadczeń - z bycia matką córki z mutyzmem wybiórczym, na co dzień realizującej program języka angielskiego w nauczaniu domowym. Rozdział ten jest bardzo interesujący, widać zarówno świetne rozeznanie Doktorantki w zakresie glottodydaktyki, metodyki nauczania języków obcych oraz determinacji w poszukiwaniu efektywnych sposobów pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. **Zabrakło pełniejszego ułożenia pracy nauczyciela języka angielskiego w klasie masowej, w której powinien wspierać proces edukacyjny realizowany przez nauczyciela wiodącego. Zabrakło również pewnego stwierdzenia, że nauczanie języka angielskiego w klasach 1-3 jest spokrewnione z metodyką edukacji wczesnoszkolnej. Chodzi o podobne treści, cele i zadania realizowane podobnymi środkami i metodami – np. poprzez zabawę, gry, piosenki, wiersze, odgrywanie scenek.**

W rozdziale czwartym pt. „Założenia metodologiczne badań nad komunikacją pomiędzy nauczycielem i uczniem klas 1-3 w szkole podstawowej” ukazano, w niekonwencjonalny, ale interesujący i zasadny dla problematyki badawczej sposób, podstawowe informacje i wyjaśnienia odnośnie celu badawczego, problemów badawczych, metod i technik badawczych, doboru próby badawczej. Rozdział liczy 14 stron (s. 89-102) i obejmuje wstęp i trzy podrozdziały („Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi klas 1-3 w nauczaniu języka angielskiego”. Problemy badawcze”; „Wybrane metody i techniki badań w komunikacji między nauczycielem i uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi klas 1-3 w szkole podstawowej”; „Przebieg badań i charakterystyka grupy badawczej: nauczyciel i uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach 1-3 szkoły podstawowej”). Tytuły podrozdziałów nie do końca są poprawnie sformułowane. Należało konsekwentnie stosować kolejności wyrazów wyznaczonej w tytule rozdziału głównego i tak, na przykład tytuł podrozdziału 4.1. mógłby mieć formę: „Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach 1-3 w nauczaniu języka angielskiego”. Problemy badawcze”, podobnie należałoby zmienić tytuł podrozdziału 4.2.

W rozdziale czwartym przedstawiono cel naukowy rozprawy - rozpoznanie cech komunikacji pomiędzy nauczycielem i uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nauczaniu języka angielskiego wraz z elementami wnioskowania odnośnie praktycznie niezbędnych strategii edukacyjnych w celu zapewnienia pomocy tymże uczniom. Doktorantka przedstawiła organizację i przebieg badań własnych, scharakteryzowała uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, którzy wzięli udział w badaniu nawiązując do doboru grupy badawczej ze względu na wiek uczniów (uczniowie klas 1-3 szkoły podstawowej), zaburzeń rozwoju uczniów (spektrum Autyzmu, mutyzm wybiórczy, afazja), zakłóceń w rozwoju uczniów (dysleksja). **Wydaje się, że w tym rozdziale można było przekazać także informacje odnośnie specyfiki szkoły, w której zostały przeprowadzone badania, czy odbywały się one w klasach integracyjnych, czy nie. Ważne byłoby dogłębne scharakteryzowanie tej niezwykle trudnej sytuacji, w której to nauczyciel języka angielskiego, tak jak nauczyciel – wychowawca (i ewentualnie – nauczyciel wspomagający, gdyby chodziło o oddział integracyjny) realizują program nauczania jednocześnie z wszystkimi uczniami danej klasy.** Należałoby też zmienić formę typu „badania, które zamierzam przeprowadzić w ramach niniejszej pracy badawczej...” (s. 89) na formę w czasie przeszłym. W rozprawie odnotowuje się już opracowane zadania, fakty, zgromadzone wyniki badań. Bardzo interesujące jest osadzenie problematyki w formie pytań badawczych w obszarze badań jakościowych o charakterze interpretacyjnym, wpisujących się w nurt badań glottodydaktycznych o raz pedagogicznych.

Kolejne dwa rozdziały są rozdziałami empirycznymi. Rozdział piąty pt. „Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach 1-3 szkoły podstawowej. Reprezentacja wypowiedzi w M. B. Miles matrycowym” liczy 61 stron (s. 103-163). Obejmuje wstęp oraz sześć podrozdziałów. We wstępie Doktorantka wyjaśnia, że przedstawione dalej próbki czasowe (46 rozmów w szkole) oraz 15 rozmów w edukacji domowej zostały poddane opracowaniu za pomocą matrycy, która to została zastosowana na cele badań jakościowych za M. B. Miles'em i A. M. Hubermanem. Dzięki temu udało się zestawienie wypowiedzi uczniów w wyznaczonych kategoriach badawczych, analizę tych uczniów, rozpoznanie cech komunikacji pomiędzy nauczycielem a uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 w szkole podstawowej. W kolejnych podrozdziałach 5.1-5.6 mgr Justyna Jarska zaprezentowała zebrany materiał badawczy w matrycach w odniesieniu do sześciu kategorii, które także są widoczne w tytułach podrozdziałów. Każda z matryc została zaopatrzona w odpowiednie wyjaśnienia Doktorantki. W podrozdziale pt. „Kontekst komunikacyjny w nauczaniu języka angielskiego

w klasach 1-3 szkoły podstawowej – reprezentacja wypowiedzi w ujęciu matrycowym” dokonano uporządkowania i omówienia miejsca, czasu i relacji między uczestnikami rozmowy. W podrozdziale pt. „Językowa sprawność systemowa w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej – reprezentacja wypowiedzi w ujęciu matrycowym” uczyniono podobnie odnośnie reprezentacji wypowiedzi poprawnej pod względem gramatycznym i leksykalnym, a także reprezentacji wypowiedzi uwzględniającej błędy gramatyczno-słownikowe w języku angielskim. W podrozdziale pt. „Społeczna sprawność językowa w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej – reprezentacja wypowiedzi w ujęciu matrycowym” ukazano wypowiedzi uczniów i nauczyciela odnośnie przekazywania poleceń, wiedzy i opinii, wyrażania niezadowolenia i krytyki, podkreślanie władzy. W podrozdziale pt. „Elementy paralingwistyczne w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej – reprezentacja wypowiedzi w ujęciu matrycowym” Autorka dysertacji zanalizowała intonację, wypowiedzi ucznia zrozumiałe dla nauczyciela pod względem fonetycznym oraz reakcje towarzyszące budowaniu wypowiedzi (milczenie, wahanie się, szept). W kategorii paralingwistycznej odnotowała wypowiedzi uczniów i nauczyciela w pięciu reprezentacjach: w których intonacja jest rosnąca, opadająca, którym towarzyszy cichy ton lub milczenie, które uczestnik rozmowy (uczeń) wypowiada szybko, powoli. Kolejny podrozdział, pt. „Przekaz komunikacyjny w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej – reprezentacja wypowiedzi w ujęciu matrycowym” obejmuje treści związane ze skutecznością przekazu komunikacyjnego. Doktorantka wyznacza następujące kategorie w tym zakresie: wystąpienie sygnału własnej intencji; wystąpienie chęci domyślenia się intencji; wystąpienie językowego sygnału przewidywań oczekiwań odbiorcy; wystąpienie wypowiedzi świadczących o koncentracji uwagi na sygnałach przekazywanych przez nadawcę; wystąpienie wypowiedzi świadczących o odbiorze znaczenia. W ostatnim podrozdziale pt. „Interakcja w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej – reprezentacja wypowiedzi w ujęciu matrycowym” wypowiedzi ucznia w interakcji z nauczycielem ujęto w następujących kategoriach: wystąpienie wypowiedzi, które budzą zainteresowanie podjętym zagadnieniem; językowy sygnał optymizmu; wystąpienie wypowiedzi, w których zachodzi współkonstruowanie pytań; wystąpienie wypowiedzi, w których zachodzi współkonstruowanie problemów; wystąpienie wypowiedzi, które kreują sprzężenie zwrotne. We wszystkich podrozdziałach bardzo szczegółowo ukazano sposób namysłu nad komunikacją nauczyciela i uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach 1-3 w kontekście nauczania i uczenia się języka angielskiego.

W szóstym rozdziale pt. „Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniem z SPE w klasach 1-3 szkoły podstawowej w nauczaniu języka angielskiego – w świetle badań”, Doktorantka ponownie omówiła miejsce przeprowadzenia badań i sposób ich realizacji (rejestrowanie – nagrywanie dyktafonem, zapis notatek w dzienniku obserwacji w protokołach próbek czasowych; dokonywanie transkrypcji i sporządzanie protokołów rozmów). Rozdział liczy 20 stron (s. 164-183). Obejmuje wstęp oraz dwa podrozdziały („Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniem z SPE w klasach 1-3 szkoły podstawowej w nauczaniu języka angielskiego w aspekcie lingwistycznym i interakcyjnym”; „Komunikacja pomiędzy nauczycielem i uczniem z SPE w klasach 1-3 szkoły podstawowej w nauczaniu języka angielskiego w aspekcie dydaktycznym”).

Przedstawiono pewne wykazy liczbowe i przykłady dialogów dotyczące całości przeprowadzonych badań odnośnie wszystkich badanych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jak i odnośnie uczennicy z mutyzmem wybiórczym. Zauważa się pewne zamieszanie odnośnie korzystania z nazewnictwa – „nauczycielka”, „rodzic”, „mama” (np. s. 180-181), co z pewnością wynika z trudnej sytuacji autorki rozprawy, w której znalazła się pani mgr Justyna Jarska, mama i jednocześnie badaczka dziecka objętego badaniem naukowym. Wśród słabszych stron tego rozdziału można by wskazać sposób zapisu graficznego tabel 7-9 (zbyt szerokie kolumny, liczby zapisane do lewej zamiast do prawej, aby zachować poprawność zapisu w rzędach jedności, dziesiątek itd.).

Reasumując, można stwierdzić, że sposób przedstawienia wypowiedzi nauczyciela i uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach 1-3 na lekcjach języka angielskiego jest niezwykle interesujący. Wymagał od Doktorantki gruntownej wiedzy i umiejętności językowych z zakresu języka angielskiego i glottodydaktyki, ale i psycholingwistyki, teorii komunikacji, medycyny, psychologii ogólnej, psychologii rozwojowej, pedagogiki ogólnej i pedagogiki wczesnoszkolnej. Jednocześnie trzeba zauważyć, że komentarze odnośnie informacji ujętych w matrycach oraz odrębnie, pozwalają odpowiedzieć na wszystkie pytania badawcze.

Obydwa rozdziały empiryczne – piąty i szósty jako te, które stanowią o charakterze rozprawy doktorskiej, prezentują jej materiałowy charakter. Kategorie opisu zostały bardzo dobrze zilustrowane przykładami rozmów nauczyciela z uczniami (zarówno w edukacji szkolnej, jak i domowej). **Mankamentem jest brak stwierdzenia w tytule rozdziału piątego stwierdzenia „w świetle badań”, gdy jest ono w tytule rozdziału szóstego. Przecież oba rozdziały mają charakter empiryczny i ilustrują wyniki badań. Taki sposób zapisu tytułów sugeruje, że w obu rozdziałach analizowano inne dane, a przecież tak nie jest. W**

tytule rozdziału szóstego dodatkowo warto byłoby konsekwentnie trzymać się pełnej nazwy SPE – tak jak w poprzednich.

Rozprawę doktorską zwięźcza zakończenie. Na trzech stronach (s. 184-186), Doktorantka jeszcze raz nawiązała do potrzeby komunikacji interpersonalnej dzieci w klasach 1-3, przypomina jej cechy i etapy aktu komunikacyjnego, funkcje komunikacyjne. Słusznie zaakcentowała potrzebę nadawania jej charakteru terapeutycznego w klasie szkolnej, szczególnie w kontekście pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Uzasadniła, że „komunikacja w nauczaniu języka angielskiego w klasach 1-3 szkoły podstawowej jest zróżnicowana w zależności od wymiaru badań: ukierunkowana na ucznia, skoncentrowana na sytuacji komunikacyjnej, w której zachodzi dialog, nastawiona także jest na wzajemne zrozumienie i wymianę informacji, pomimo zakłóceń, błędów językowych, lapsusów oraz chwil milczenia czy zachwiania” (s. 186). Zasygnalizowała, że wnioski „w zakresie rozpoznania cech komunikacji pomiędzy nauczycielem a uczniem z SPE w klasach 1-3 mogą posłużyć jako wskazówki do opracowania strategii edukacyjnych w pracy z uczniami z mutyzmem wybiórczym, zespołem Aspergera, dysleksją itp.” (s. 186). **Na koniec można było pokusić się o zaproponowanie jakiegoś szkicu, projektu do zastosowania w praktyce, ilustrującego, na czym miałyby konkretnie polegać praca nauczyciela z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach 1-3.**

Cała dysertacja jest bardzo interesująca. Problematyka badawcza została opracowana prawidłowo. Odniesiono się do wartościowej literatury przedmiotu, choć można było ją jeszcze wzbogacić o najnowsze prace pedagogiczne w zakresie komunikacji w edukacji wczesnoszkolnej w ogóle. Bibliografia liczy łącznie 129, w tym - źródła internetowe (14). Zawiera wykaz tabel (s. 197), wykaz rysunków (s. 197), aneks (s. 198-309) oraz streszczenie w języku polskim (s. 306-307) i angielskim (s. 308-309). W aneksie ukazano protokoły rozmów w ramach edukacji domowej (s. 198-279) oraz próbki czasowe (protokoły rozmów szkolnych) (s. 280-305). W protokołach rozmów w ramach edukacji domowej bardzo szczegółowo podano informacje na temat 15 rozmów, a wśród nich o: kanale informacji, o dziecku, o osobie dorosłej, rodzaju kontekstu. Dokonano opisu każdej rozmowy oraz jej transkrypcji, zachowania językowego, ucznia i nauczyciela (np. pytanie, informacja, żart, wyjaśnienie, podtrzymanie kontaktu) oraz czasami – rodzaju interakcji. W próbkach czasowych – protokołach rozmów szkolnych zawarto informacje o: dacie, temacie zajęć oraz przedstawiono transkrypcje rozmów, opisy zachowań niewerbalnych uczniów.

Podjęta praca badawcza była bardzo pracowita. Doktorantka świetnie poradziła sobie z tym zadaniem, choć z punktu widzenia pedagoga zajmującego się edukacją

wczesnoszkolną, **ulokowałabym tematy lekcji z języka angielskiego w kontekście tematyki realizowanej w klasach, w których odbywały się badania. Warto byłoby również uzupełnić informacje o realizowanych programach (z języka angielskiego i edukacji wczesnoszkolnej), wykorzystywanych podręcznikach, środkach i metodach pracy.**

Jako swego rodzaju sugestie do poprawy na przykład na użytek przyszłej publikacji, proponowałabym zwrócić uwagę na pewne niedoskonałości, **co tylko zwiększyłyby wartość całej analizy:**

- brak konsekwencji w zapisie imion i nazwisk autorów (począwszy od wprowadzenia), np. raz pojawia się zapis w treści pracy: H. Retter, innym razem na – Eugenia Rostańska;
- brak konsekwencji w zapisie przypisów – np. przypis 7 – nazwisko jednej z autorek, na które to jest powołanie się widnieje zarówno w nawiasie, jak i w przypisie dolnym (s. 6);
- braki interpunkcyjne, np. brak średnika i kropki przy okazji powołania się na klasyfikację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (s. 13), brak przecinka przed spójnikiem „a” (s. 98, 103);
- błędy gramatyczne, np. brak orzeczenia w zdaniu - „Jako podstawowe formaty przyjmuje się matryce i sieci, które graficznym przedstawieniem składu danych w poszczególnych kategoriach i składu kategorii w poszczególnych jednostkach analizy.” (s. 96);
- braki formalne w zapisie tytułów, np. zastosowano tytuł w aneksie „Protokoły rozmowy...”, powinno być – „Protokoły rozmów...” (s. 4 i 198); brak konsekwencji w zapisie tytułów rozdziałów empirycznych – piątego i szóstego, obydwa ujmują wyniki badań własnych, zatem w obu powinno to być uwzględnione, a nie tylko w jednym (szóstym);
- brak jednolitej formy pisania rozprawy – osobowej lub bezosobowej, w jednej liczbie i osobie, np. „którą stanowi opracowany przeze mnie formularz” i „uzyskano odpowiedzi” (s. 169); „W rozmowach szkolnych również można zauważyć” (s. 171); „Autorka pracy wskazuje zachowania językowe ucznia w rozmowie w ramach edukacji domowej oraz szkolnej” (s. 186),
- użycie sformułowań typu: „Badania zostaną przeprowadzone” (s. 92) czy „Badania, które zamierzam przeprowadzić w zakresie niniejszej pracy badawczej będą miały charakter...” (s. – uważam, że rozprawa przedstawia wyniki i interpretację badań już zrealizowanych;
- powtórzenia, np. w powoływaniu się na klasyfikację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w rozporządzeniu (s. 91); w ukazywaniu badań (s. 90 i celu 94); czasu badań - . „Nauczanie języka angielskiego miało miejsce w trakcie rozmów z uczniami, w bezpośredniej komunikacji z uczniem indywidualnie” (s. 96, 164 i 165);
- brak przypisów, np. pierwsze zadanie w rozdziale 4., gdzie wprowadzono nazwisko Idy Kurcz i Charles’a Darwina (s. 90);

- niektóre teksty źródłowe dość stare, by nie powiedzieć nieaktualne, np. przypis 227 (artykuł z 1978 roku) – w zakresie glottodydaktyki wiele się zmieniło w ostatnich latach i można znaleźć bardziej aktualne teksty niż wskazany tekst Gruczy (s. 90);
- stosowanie w tekście jednolitym skrótów typu „wg S. Levinsona”, zamiast „według S. Levinsona”, np. s. 184;
- brak jednoznacznej legendy odnośnie matryc – od strony 105 nie wiadomo, co oznaczają skróty „R” i „PC” – można się jedynie domyślić, że chodzi o „rozmowę” i „próbkę czasową”, gdy tymczasem określono, że rozmowy szkolne będą się kryły pod skrótem „RS” - dwukrotnie na stronie 102 i raz na stronie 280., lecz nigdzie w pracy takich oznaczeń rozmów nie można odnaleźć;
- stosowanie w treści rozprawy skrótów bez podania całej nazwy, np. DWE (s. 99 i 100), SPE (s. 102, 103, 119, 132, 151, 164, 165 itd.);

Konkluzja:

Rozprawa doktorska mgr Justyny Jarskiej pt. „Komunikacja nauczyciela i ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nauczaniu języka angielskiego w klasach I-III szkoły podstawowej” ma charakter interdyscyplinarny. Doktorantka w oryginalny sposób przedstawiła problem naukowy w kontekście własnej pracy pedagogicznej i pracy nauczyciela języka angielskiego w klasach początkowych. Udowodniła, że potrafi samodzielnie prowadzić pracę naukową.

Recenzowana praca spełnia wymagania stawiane tego typu pracom określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1668 z późn. zm.). Wnoszę więc o jej przyjęcie i dopuszczenie Pani mgr Justyny Jarskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Beata Oelszeger-Koskiewicz

